

วิหารล้านนา: มรดกภูมิปัญญา พุทธสถาปัตยกรรม

Book Review:

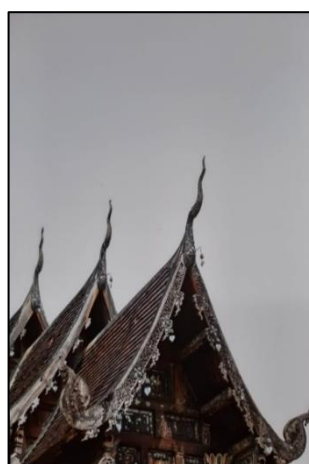
“The Lanna Vihara: An Intellectual Heritage and Buddhist Architecture”

ชัยวัฒน์ ปะสุณะ | Chaiwat Pasuna¹

...ทำไมจึงควรอ่านหนังสือเรื่อง

“วิหารล้านนา: มรดกภูมิปัญญา พุทธสถาปัตยกรรม” ?...

ข้อความข้างต้นถือเป็นคำถามสำคัญและถือเป็นประเด็นหลักของผู้เขียนบทความนี้ โดยตั้งไว้ในใจเสมอเมื่อจะเขียนถึงบทวิจารณ์หนังสือ (Book review) เพื่อปรารภนาที่จะเชื่อเชิญให้ผู้อ่านเกิดความสนใจในการค้นคว้าเกี่ยวกับหนังสือเล่มดังกล่าว รวมถึงจุดประกายการศึกษาเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ศิลปะในวัฒนธรรมล้านนาให้เกิดความต่อเนื่องแก่ผู้สนใจด้านดังกล่าว หนังสือเล่มนี้เป็นส่วนหนึ่งที่ร่วมกับเหตุการณ์การผลักดันให้เมืองเชียงใหม่เป็นเมืองมรดกโลก ซึ่งได้รวบรวมองค์ความรู้ทางด้านทรัพยากรทางวัฒนธรรมประเภทศิลปกรรมของพุทธศาสนสถานแบบล้านนา โดยบันทึกและเรียบเรียงในรูปแบบของคู่มือประกอบการศึกษาเกี่ยวกับวิหารที่เก็บรายละเอียดขององค์ประกอบวิหาร เช่น โครงสร้าง วิธีการ รูปแบบ ประเภท ฯลฯ รวมไปถึงการสืบทอดภูมิปัญญาการทำวิหารจากบรรดานายช่างท้องถิ่นหลายกลุ่ม ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความหลากหลายของวิหารล้านนาตามแต่ละท้องถิ่น ภายใต้อิทธิพลทางวัฒนธรรมหลักแบบ “ล้านนา”

รูปที่ 1 ภาพปกหนังสือ “วิหารล้านนา: มรดกภูมิปัญญา พุทธสถาปัตยกรรม” (ปกหน้า), (ปกหลัง) แต่งโดยไพลิน ทองธรรมชาติ

คุณูปการจากการอ่านและศึกษาหนังสือเล่มนี้ จะมีส่วนสำคัญสำหรับองค์ความรู้ด้านวิชาการด้านล้านนาศึกษา และองค์ความรู้เชิงคู่สังคมล้านนา เนื่องจากเป็นหนังสือที่รวบรวมเนื้อหารายละเอียดของวิหารที่มีความเฉพาะกลุ่ม ฉะนั้นความรู้เกี่ยวกับวิหารจึงมีความเสี่ยงที่จะหายไปจากพื้นที่ความรู้ของสังคมล้านนา อย่างไรก็ตามส่วนหนึ่งได้รับการบันทึกและรวบรวมไว้โดยผู้แต่งหนังสือ ซึ่งผู้เขียนบทความในฐานะผู้ที่สนใจเกี่ยวกับองค์ประกอบวิหารล้านนา เมื่อได้ศึกษาจากหนังสือเล่มนี้ทำให้เกิดความเข้าใจในกระบวนการและรายละเอียดปลีกย่อยเกี่ยวกับวิหารที่ได้รับการสั่งขบไว้ ซึ่งมีคุณค่าทั้งการบันทึกองค์ความรู้ทางด้านภาษาล้านนาในด้านศัพท์เรียกเฉพาะในโครงสร้างวิหาร รวมไปถึงการศึกษาเปรียบเทียบที่วิเคราะห์ความเป็นมาของรูปแบบวิหารล้านนา ผ่านกระบวนการศึกษาวิจัยรูปแบบโครงสร้าง “ชื่อไม้ต่างใหม่” ซึ่งเป็นสาระสำคัญของโครงสร้างวิหารแบบสกุลช่างล้านนา

¹ สาขาวิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, อีเมล: Chaiwatpasuna@gmail.com

ข้อมูลทั่วไปสำหรับหนังสือเล่มนี้แต่งโดยไพสิน ทองธรรมชาติ ถือเป็นส่วนหนึ่งของชุดองค์ความรู้ งานสถาปัตยกรรมและศิลปกรรมล้านนา แนวทางการอนุรักษ์ และทะเบียนเครือข่ายช่าง (สล่า) งานสถาปัตยกรรมและศิลปกรรมในจังหวัดเชียงใหม่ โดยวัตถุประสงค์ในการจัดทำขึ้นเพื่อเป็นส่วนหนึ่งของโครงการจัดตั้งสถาบันสล่าล้านนา เพื่อฟื้นฟูองค์ความรู้สล่าล้านนา ภายใต้โครงการขับเคลื่อนเมืองเชียงใหม่สู่เมืองมรดกโลก จัดพิมพ์ครั้งแรกเมื่อเดือนพฤษภาคม ค.ศ. 2021 จำนวนทั้งสิ้น 125 เล่ม โดยมีจำนวนหน้า 224 หน้า ร่วมกับสถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ โดยเป็นการรวบรวมองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับรูปแบบและการสร้างวิหารล้านนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งกรณีศึกษาวิหารภายในเมืองเชียงใหม่ และเมืองสำคัญภายในภาคเหนือ ที่สะท้อนถึงรูปแบบวิหารล้านนาที่แตกต่างกันไปภายใต้อัตลักษณ์ทางโครงสร้างสถาปัตยกรรมเดียวกัน ฉะนั้นจึงควรค่าแก่การเก็บข้อมูลและบันทึกเรียงเรียงไว้เป็นหนังสือแห่งมรดกภูมิปัญญาของชาวล้านนาในด้านการสร้างวิหาร

เนื้อหาภายในหนังสือวิหารล้านนา: มรดกภูมิปัญญา พุทธสถาปัตยกรรม ผู้แต่งได้จัดลำดับเนื้อหาและผูกประเด็นตามหัวข้อทั้งหมด 5 ตอน และส่วนสุดท้ายเป็นการกล่าวถึงทำเนียบสล่าช่างสร้างวิหารสกุลช่างล้านนา โดยมีรายละเอียดของแต่ละตอนดังต่อไปนี้

ตอนที่ 1 วิหาร: ความหมาย และมูลเหตุแห่งการสร้าง

ผู้แต่งหนังสือเริ่มต้นด้วยการกล่าวถึงรูปแบบวิหารในสมัยพุทธกาล และการลำดับเรื่องที่เป็นภูมิหลังของวิหารในพุทธศาสนาที่ถือกำเนิดในอนุภูมิภาคอินเดีย เพื่อเน้นย้ำถึงนิยามความหมายโดยแท้เกี่ยวกับวิหารก่อนที่จะกลายสภาพเป็นที่ประดิษฐานองค์พระพุทธรูปนั้น วิหารมีวัตถุประสงค์สำหรับเป็นสถานที่พักผ่อนหรือประทับของพระพุทธรเจ้าและเหล่าพระสงฆ์ และรูปแบบของวิหารที่มีพัฒนาการหลายรูปแบบตามที่บัญญัติอนุญาตไว้ถึง 5 ประเภท ซึ่งมีลักษณะอนุโลมไปตามสภาพแวดล้อมที่พึงพาธรรมชาติเป็นสำคัญ โดยนำเสนอพัฒนาการของวิหารในพุทธศาสนาที่แสดงความสืบเนื่องของคตินิยมในการสร้างวัด ก่อนที่จะพัฒนามาถึงการขึ้นเป็นอาคารที่มีความมั่นคงถาวร

นอกจากนั้นได้ลำดับเรื่องโดยยกเหตุการณ์ครั้งสำคัญในดินแดนล้านนาที่สะท้อนรูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันทางศาสนาและสถาบันการปกครองที่มีส่วนอุปถัมภ์ซึ่งกัน โดยเฉพาะการทำบุญสร้างวิหารของกษัตริย์ล้านนาเป็น “อาวาสถาน” ซึ่งพื้นที่วิหารได้พัฒนากลายเป็นองค์ประกอบหนึ่งในวัด โดยคงความหมายในขอบเขตที่จำแนกวิหารตามการใช้สอยได้เป็น 4 ประเภท ได้แก่ 1. สถานที่อยู่อาศัยของภิกษุ 2. สถานที่ประดิษฐานพระพุทธรูปองค์ประธาน 3. สถานที่ประกอบศาสนกิจของสงฆ์ และ 4. สถานที่ประกอบ พิธีกรรมศักดิ์สิทธิ์ของราชสำนัก ซึ่งสัมพันธ์กับวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของสังคมล้านนา โดยเฉพาะการปรับรูปแบบวิหารและวัสดุที่ใช้สัมพันธ์ไปกับพืชพรรณตามท้องถิ่น ดังตัวอย่างการอ้างอิงถึงการถวายไม้สักขนาดใหญ่ไว้สร้างวิหาร ผู้แต่งหนังสือได้ให้ความเข้าใจเกี่ยวกับพัฒนาการและภูมิหลังของวิหารตั้งแต่สมัยพุทธกาลมากระทั่งถึงรูปแบบวิหารที่ได้รับการพัฒนาขึ้นในอาณาจักรล้านนา

ตอนที่ 2 วิหารในวัฒนธรรมล้านนา: รูปแบบทางสถาปัตยกรรม และมิติทางประวัติศาสตร์

ผู้แต่งหนังสืออธิบายถึงรูปแบบของวิหารที่จำแนกตัวอาคารได้เป็น 3 ลักษณะ คือวิหารแบบเปิด วิหารแบบกึ่งโถง และวิหารแบบปิด ซึ่งสามารถพบได้โดยทั่วไปในล้านนา โดยแต่ละท้องถิ่นจะมีความนิยมที่แตกต่างกันไปฉะนั้นผู้แต่งหนังสือจึงได้สะท้อนรูปแบบวิหารดังกล่าวไว้ แต่กระนั้นก็ตามรูปแบบวิหารที่สำรวจแล้วพบว่ามีค่านิยม คือ วิหารแบบปิดทรงโรง และวิหารแบบปิดทรงปราสาท ค่อนข้างพบกระจายตัวในแทบทุกท้องที่ในวัฒนธรรมแบบล้านนานิยม โดยส่วนใหญ่แล้ววิหารในวัฒนธรรมล้านนาและสุโขทัยมักจะให้ความสำคัญกับการประกอบพิธีกรรมของพุทธศาสนิกชน โดยผู้แต่งหนังสือพบว่าแตกต่างไปจากการใช้งานวิหารในกลุ่มวัฒนธรรมลังกา มอญ และพม่า ซึ่งกลุ่มเหล่านี้นิยมสร้างอาคารสำหรับประดิษฐานพระพุทธรูปแยกจากอาคารประกอบศาสน

พิธี ฉะนั้นจะเห็นได้ว่าวิหารแบบล้านนาค่อนข้างที่จะมีอัตลักษณ์ในด้านการใช้สอย รวมถึงคตินิยมเรื่องวิหารที่พัฒนาขึ้นเป็นรูปแบบเฉพาะ

การศึกษาของผู้แต่งหนังสือยังจัดแบ่งรูปแบบศิลปกรรมของวิหารล้านนาเป็น 2 กลุ่ม ได้แก่ 1. กลุ่มลุ่มแม่น้ำปิง-วัง ผังวิหารแบบ สี่เหลี่ยมผืนผ้านิยมยกเก็จด้านหน้าลดหลั่นกัน 2 ห้อง และยกเก็จห้องท้ายวิหาร ด้วยวิธีการดังกล่าวจึงมีชื่อเรียกอื่น เช่น วิหารبيب วิหารหักจ็อก(หักมุม) เป็นต้น โดยส่วนใหญ่นิยมสร้างวิหารตั้งแต่ 5-9 ห้อง วิหารยกเก็จพบมาก ในกลุ่มเมืองวัฒนธรรมหริภุญชัย เช่น เวียงท่ากาน เวียงกุมกาม ฯลฯ และ 2. กลุ่มลุ่มแม่น้ำกก-อิง พบในกลุ่มเมืองร้างก่อนพุทธศตวรรษที่ 24 เช่น เชียงแสน พะเยา แบ่งจากผังฐานวิหารได้เป็น 3 กลุ่ม ได้แก่ วิหารส่วนหน้ายกเก็จและส่วนหลังตัดตรง วิหาร ตัดตรงหน้ากระดานไม่มียกเก็จ และวิหารส่วนหน้ายกเก็จและส่วนหลังยกเก็จ แม้จะมีรูปทรงวิหารแตกต่างกันตามพื้นถิ่นและได้รับอิทธิพลจากต่างถิ่น แต่ทว่าลักษณะร่วมของวิหารล้านนา คือ การใช้ระบบโครงสร้างซุ้มมาต่างใหม่ ฉะนั้นจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ทำให้เห็นได้ว่ารูปแบบวิหารล้านนา เป็นหนึ่งในมรดกที่ได้รับการสืบทอดมาอย่างต่อเนื่อง อีกทั้งมีรายละเอียดของรูปทรงอาคารที่สร้างความซับซ้อนทางด้านภูมิปัญญาของช่างทำวิหารล้านนา

ตอนที่ 3 องค์ประกอบทางโครงสร้างสถาปัตยกรรมและงานศิลปะ

ผู้แต่งหนังสืออธิบายถึงศิลปกรรมในการตกแต่งวิหารล้านนาที่ต่อเนื่องมาจากบทก่อน โดยลงรายละเอียดองค์ประกอบในงานประดับตกแต่งวิหารแบบล้านนา ซึ่งมีความน่าสนใจของหนังสือที่ได้ทำหน้าที่มากกว่าพื้นที่ของการเล่าเรื่อง แต่คุณูปการสำคัญที่จะมีต่อสังคมล้านนา คือ การเก็บรวบรวมข้อมูลองค์ประกอบของวิหารที่ให้สุนทรียะทางคติและความเชื่อแบบล้านนา ทั้งชื่อเรียก ตำแหน่ง และหน้าที่หรือประโยชน์ใช้สอย นอกจากนี้ผู้แต่งหนังสือวิเคราะห์โครงสร้างที่เรียกว่าระบบซุ้มมาต่างใหม่ เปรียบเทียบจากลักษณะของมั่วที่กำลังต่างหีบห่อสัมภาระ สันนิษฐานว่ามีความเก่าแก่ถึงต้นราชวงศ์มังราย ซุดซุ้มมั่วมีลักษณะ เป็นสามเหลี่ยม ประกอบด้วยซื่อแทนเต้า (ซื่อมั่ว) และเสาดูกตา (เสาป็อก) และไม้รับปีกนก (เสาสะโก้น) หากไม่มีซุด โครงสร้างสามเหลี่ยมเหล่านี้จะเรียกว่า “ต่างโย” ซึ่งเสาสะโก้นถือว่าเป็นลักษณะสำคัญที่สะท้อนถึงวิหารล้านนา โดยเฉพาะส่วนของเครื่องหลังคา

ตารางที่ 1 องค์ประกอบโครงสร้างเครื่องหลังคาของวิหารล้านนา

โครงสร้าง	คำอธิบาย	โครงสร้าง	คำอธิบาย
ซื่อหลวง	ซื่อที่พาดระหว่างเสาหลวง 2 ต้น	แปหลังม้า	แปพาดอยู่บนซื่อมั่ว
ซื่อยี่, ซื่อสาม	ซื่อชั้นที่ 2 ชั้นที่ 3 เหนือซื่อหลวง	แปลิ้นห่าน	แปอยู่บนเสาสะโก้นใต้คอกีบ
ซื่อมั่ว	ซื่อด้านข้างเสียบเข้าหาเสาหลวง	เสาสะโก้น(เสาแนบ)	เสาแนบอยู่ด้านนอกเสาหลวง
ซื่อม้ายี่, ซื่อมั่วสาม	ซื่อชั้นที่ 2 ชั้นที่ 3 เหนือซื่อมั่ว	เสาดั้งหลวง	เสาดั้งอยู่ส่วนบนสุดของซื่อหลวง
ซื่อซด	ซุดหลังคาเล็กซ้อนหลังคาใหญ่	เสาดั้ง, เสาดั้งบน	เสารับน้ำหนักซื่อยี่ และซื่อสาม
แปหลวง (แปอ้าย)	แปพาดอยู่บนซื่อหลวง	คอกีบ (คอสอง)	ช่วงระหว่างแปดับหลังคา

โครงสร้างวิหารล้านนาถือว่าค่อนข้างมีความมั่นคงแข็งแรง อันเนื่องมาจากภูมิปัญญาในการวางโครงสร้างและการกระจายน้ำหนักของตัวอาคาร รวมไปถึงการจัดวางตำแหน่งของวิหารและส่วนเพิ่มเติมขึ้นมาสำหรับพุทธศาสนิกชนประกอบพิธี ได้จัดแยกอย่างเป็นสัดส่วนโดยไม่กระทบต่อโครงสร้างหลักของวิหาร ฉะนั้นจึงจะเห็นได้ว่าวิหารทั้งหลายในล้านนามีความเก่าแก่ แต่ก็สามารถตั้งตระหง่านท่ามกลางกาลเวลาที่ล่วงเลยมาถึงปัจจุบัน ซึ่งสัมพันธ์กับการเลือกสรรวัสดุและจัดองค์ประกอบส่วนประกอบอาคารที่มาเกิดว่าการประดับตกแต่ง หากแต่ยังเอื้อประโยชน์ในการรักษาโครงสร้างวิหารร่วมด้วย

นอกจากนี้ผู้แต่งหนังสือยังชี้ให้เห็นถึงความนิยมในการตกแต่งวิหารเป็นลวดลายที่หลากหลาย โดยสามารถจัดประเภทได้เป็น 5 ประเภท ซึ่งเป็นลวดลายที่ผสมผสานทั้งการรับวัฒนธรรมจากต่างชาติ รวมไปถึงเทคนิคที่แตกต่างกันไปโดยสะท้อนได้ว่าล้านนาเป็นแหล่งที่รับอารยธรรมที่หลากหลายจากภายนอกด้วย ฉะนั้นในบทนี้ผู้แต่งหนังสือได้ให้ความเข้าใจเกี่ยวกับองค์ประกอบทางโครงสร้างวิหารและศิลปกรรม ซึ่งสะท้อนทักษะและวิทยาการที่แตกแขนงเป็นหลายศาสตร์ทั้ง สถาปัตยกรรม ศิลปกรรม วัสดุศาสตร์ ศาสนพิธี รุกขศาสตร์ ฯลฯ ศาสตร์เหล่านี้มีความสำคัญและซ่อนอยู่ภายใต้การทำงานในแต่ละขั้นตอนในโครงสร้างวิหาร อันมีส่วนสนับสนุนแนวคิดด้านการสังสมความรู้และภูมิปัญญาของบรรพชนล้านนา ซึ่งนอกจากจะมีความรู้เฉพาะในฐานะศาสตร์วิชานั้นๆ จำเป็นที่จะต้องเข้าใจถึงคุณค่าและคตินิยมที่เป็นสัญลักษณ์ซ่อนอยู่ในพิธีกรรมและศิลปกรรมอีกด้วย

ตอนที่ 4 ศาสตร์ว่าด้วยการออกแบบก่อสร้างวิหาร

ผู้แต่งหนังสืออธิบายถึงการออกแบบวิหารในฐานะศาสตร์ที่ได้รับการถ่ายทอดความรู้และถูกสังสมเป็นประสบการณ์ให้แก่ทายาท ซึ่งในวัฒนธรรมเก่าแก่ของโลกอย่างอินเดียและจีนก็พบตำราที่ว่าด้วยศาสตร์แห่งการออกแบบอาคารอีกด้วย ลักษณะการออกแบบวิหารล้านนาอาศัยหลากหลายศาสตร์ โดยแต่ละท้องถิ่นจะมีรูปแบบของศาสตร์ในการออกแบบวิหารที่เฉพาะ แต่ทว่าลักษณะร่วมของรูปแบบการสร้างวิหารล้านนาที่มีความโดดเด่นสะท้อนภูมิปัญญาเชิงช่าง คือ ไม้มอก หรือการหักไม้เพื่อใช้กำหนดสัดส่วนของวิหาร โดยมีสูตรคำนวณหลายสูตร เช่น สูตรพระครูอดุลสืล กิตติ วัดธาตุคำ อำเภอเมืองเชียงใหม่, สูตรสวาทูเจ้านันทา วัดต้นไต้ อำเภอเมืองพะเยา, สูตรวัดลังการิมปิง, สูตรพระครูวินัยสารโสภิต วัดสันศรี อำเภอสันทราย ฯลฯ

ผู้แต่งหนังสือประมวลองค์ความรู้ในการวางโครงสร้างวิหารแล้วพบว่าสูตรพื้นฐาน 3 สูตร ได้แก่ 1. *วิหารสองชาย มอกแม่สิบสอง* เหมาะสำหรับวิหารขนาดเล็กถึงกลาง แบ่งชื่อหลวงเป็น 6 ส่วน เอา 1 ส่วนเป็นไม้มอกเพื่อวัดความ สูงแปดองขึ้นไป 4 มอก 2. *วิหารสามชาย มอกแม่สิบหก* เหมาะสำหรับวิหารขนาดกลางถึงใหญ่ แบ่งชื่อหลวงเป็น 16 ส่วน เอา 1 ส่วนเป็นไม้มอกเพื่อวัดความสูงแปดองแล้วเพิ่มชายคา 1 ชาย และ 3. *วิหารสามชาย มอกแม่สิบแปด* เหมาะสำหรับวิหารขนาดกลางถึงใหญ่ แบ่งชื่อหลวงเป็น 18 ส่วน ชื่อหลวงยาว 6 มอก ชายคาที่ 2 ยาว 3 มอก เพิ่มชายคา 1 ชายยาว 3 มอก โดยทั้งหมดสามารถปรับได้ตามความต้องการของช่างหรือความนิยมของแต่ละชุมชน นอกจากนี้ยังพบว่ามีการใช้ช่วงแขนในการกำหนดเป็นมอกวิหารอีกด้วย

ลักษณะของศาสตร์ในการออกแบบโดยใช้ไม้มอก จึงถือเป็นความชาญฉลาดของช่างโบราณที่ทำให้เห็นภูมิปัญญาในการวางแผนผังโครงสร้างวิหาร โดยเฉพาะการออกแบบที่จะมีความท้าทายด้านวัสดุและตำแหน่งในการจัดองค์ประกอบของโครงสร้าง ซึ่งมีความเหลื่อมและล้ากันอยู่กันเนื่องมาจากข้อจำกัดทางวัสดุ ฉะนั้นจึงเป็นความท้าทายของนายช่างที่จะต้องแก้ปัญหาและจัดวางองค์ประกอบวิหารให้เกิดความลงตัว กระทั่งสำเร็จเป็นวิหารที่สามารถสนองต่อประโยชน์ใช้สอยแก่พุทธศาสนิกชน นอกจากนี้ยังรวมไปถึงขนาดของวิหารที่สะท้อนการให้ความสำคัญแก่การเข้าไปมีส่วนร่วมในพิธีกรรม โดยช่างสร้างวิหารล้านนาได้กำหนดขนาดของห้องวิหารไว้อย่างเหมาะสม สำหรับรองรับการประกอบพิธีที่มีศาสนิกชนเข้าร่วมด้วย ดังนั้นจึงเป็นมูลเหตุสำคัญที่สะท้อนได้เป็นอย่างดีว่าลักษณะวิหารของล้านนานั้นให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของพุทธศาสนิกชน ดังเช่นข้อศึกษาเปรียบเทียบของผู้แต่งหนังสือที่ได้อภิปรายไว้ในตอนที่ 2

ตอนที่ 5 บทสรุปอัตลักษณ์แห่งวิหารล้านนา: มรดกภูมิปัญญา และคุณค่าอันโดดเด่น

ผู้แต่งหนังสือหลังจากที่ได้สำรวจองค์ความรู้เกี่ยวกับวิหารล้านนาพบว่า วิหารล้านนามีอัตลักษณ์เฉพาะในรูปแบบโครงสร้างอาคารแบบฐานยกเก็จ หรือหลั่นชดตั้งแต่ 2-3 ชั้น แต่เหนือสิ่งอื่นใดที่จะขาดไปไม่ได้ในเครื่องวิหารแบบพุทธสถาปัตยกรรมล้านนา คือ โครงสร้างซุ้มมั่วต่างใหม่ อันเป็นแก่นหลักสำคัญของมรดกทางภูมิปัญญาเชิงช่างล้านนา ที่สะท้อนอัตลักษณ์เฉพาะของวิหารล้านนาได้อย่างดียิ่งในโครงสร้างวิหาร นอกจากนี้ยังมีองค์ประกอบสำคัญตามค่านิยมพื้นถิ่นในการสร้าง โขงพระเจ้า บริเวณส่วนท้ายวิหาร หรือปราสาทประดิษฐาน

พระพุทธรูปต่อท้ายวิหาร ซึ่งสะท้อนถึงการจัดระดับปริมาณความศักดิ์สิทธิ์ของ สถาปัตยกรรมที่รองรับความเชื่อทางพุทธศาสนา อีกทั้งยังสะท้อนความเป็นท้องถิ่นผ่านศิลปกรรม การประดับ ตกแต่ง และภูมิปัญญาเชิงช่าง ในการสร้างวิหาร อันมีคุณูปการสำคัญในการสืบสานพุทธศาสนา และแสดงให้เห็นถึงการสั่งสมภูมิปัญญาของสังคม ในวัฒนธรรมล้านนา ซึ่งสถาปัตยกรรมเหล่านี้ยังคงตระหง่านเพื่อดำรงอยู่และสืบทอดอุดมการณ์ความความเชื่อ และวัฒนธรรมของสังคมล้านนา อันควรค่าแก่การอนุรักษ์และผลักดันให้เป็นมรดก อันควรค่าแก่ดินแดนล้านนา และมนุษยชาติในฐานะแหล่งมรดกโลก

ตอนที่ 6 ทำเนียบสล่าวิหาร (โดยศุภกุล เรืองวิทยานุสรณ์)

ในตอนนี้เป็นารรวบรวมและจัดทำระเบียบนายช่าง หรือสล่าวิหารล้านนา ภายในพื้นที่จังหวัดเชียงใหม่ จังหวัดลำพูน จังหวัดลำปาง จังหวัดเชียงราย จังหวัดแพร่ ซึ่งเป็นทรัพยากรบุคคลอันควรค่าแก่การสนับสนุน ในการสืบสานขนบธรรมเนียม และยึดถือจารีตในการสร้างวิหารตามแบบล้านนาเฉพาะถิ่น โดยสล่าแต่ละท่านจะ ยึดถือสูตรในการสร้างวิหารตามแต่สำนักครู อีกทั้งยังปรับเปลี่ยนไปตามความนิยมของยุคสมัย หรือแม้กระทั่งตาม จริตของช่าง ข้อสังเกตประการหนึ่งของผู้เขียนบทความเล็งเห็นว่าโดยส่วนใหญ่ของช่างวิหารล้านนาที่รวบรวมมา เป็นนายช่างรุ่นใหม่ที่มีพร้อมอุทิศและสืบสานภูมิปัญญาในการสร้างวิหารแบบสกุลช่างล้านนา นับได้ว่าเป็นก้าว สำคัญและแสดงให้เห็นถึงความพร้อมทางทรัพยากรบุคคลที่จะสนับสนุนให้มรดกภูมิปัญญาในการสร้างวิหาร ล้านนาดำรงอยู่ต่อไป

บทวิจารณ์หนังสือในฐานะ “ผู้อ่าน”

ผู้เขียนบทความวิจารณ์หนังสือในฐานะของ “ผู้อ่าน” ได้เลือกหนังสือเล่มนี้ขึ้นมา เพื่อจะเป็นหนึ่งในการกระตุ้นเตือน ให้เห็นถึงความสำคัญของศิลปกรรมและสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น ที่ควรค่าแก่การสืบสานและอนุรักษ์ ต่อยอดภูมิปัญญา ของสกุลช่างล้านนาให้ดำรงอยู่ต่อไปในสังคมแห่งโลกาภิวัตน์ ประกอบกับการผลักดันให้เมืองเชียงใหม่เป็นเมือง มรดกโลกมีความสำคัญอย่างยิ่ง ในฐานะแหล่งอารยธรรมโบราณที่มีอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่ชัดเจน และความ พิเศษของเมืองเชียงใหม่ซึ่งชุมชนสามารถอาศัยร่วมกับโบราณสถานได้ ความโดดเด่นภายใต้เกณฑ์เพิ่มเติมที่อนุโลม โดยประกาศของคณะกรรมการมรดกโลก² คุณูปการที่หนังสือวิหารล้านนา: มรดกภูมิปัญญา พุทธสถาปัตยกรรม จัดแบ่งได้เป็น 3 แนวทาง ประกอบด้วย

1) การวิเคราะห์หลักฐานทางประวัติศาสตร์

ผู้แต่งได้สำรวจองค์ความรู้ทั้งจากเอกสารประเภทงานวิจัย และเอกสารงานเขียนต้นฉบับ ตำรา ตำนาน และจารึกสำคัญที่เกี่ยวข้องกับการสร้างวิหารล้านนา การเลือกหยิบยกหลักฐานเหล่านี้ขึ้นมาประกอบคำอธิบาย และชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของวิหารในทางประวัติศาสตร์ โดยเฉพาะประเด็นเรื่องความเชื่อและคติในการสร้าง วิหารของกษัตริย์ล้านนา ซึ่งได้รับการบันทึกลงในหลักฐานประเภทจารึก และใบลานพับสา นอกจากใช้สนับสนุน ข้อเสนอให้เห็นถึงค่านิยมและการสืบทอดคติในการสร้างวิหารที่ดำรงอยู่ในสังคมล้านนา ว่ามีความต่อเนื่องใน วัฒนธรรมล้านนาอย่างยาวนาน นัยยะหนึ่งยังเป็นเครื่องบ่งชี้สถานะความเป็นแหล่งอารยธรรมที่มีผู้คนอาศัยอย่าง ต่อเนื่อง เมื่อพิจารณาการใช้หลักฐานแล้วพบว่าโดยส่วนใหญ่เลือกจารึกมาประกอบคำอธิบาย ซึ่งมีลักษณะ การถ่ายทอดเนื้อความแบบพรรณนา นอกจากนี้ยังพบการใช้ตำนานมาประกอบบางส่วน ซึ่งผู้แต่งตั้งเป็นข้อ สันนิษฐานไว้กรณีการสร้างวิหารในช่วงต้นราชวงศ์มังราย ในประเด็นการรับอิทธิพลวิหารทรงปราสาทพุกามและ การนับถือพุทธศาสนา คุณูปการสำคัญของการหยิบยกหลักฐานทางประวัติศาสตร์ ได้กระตุ้นให้เกิดการหวน กลับไปให้ความสำคัญแก่บันทึกอันเก่าแก่ของสังคมล้านนา ที่จะช่วยให้ภาพความเข้าใจบางส่วนที่ยังเป็นมรดกตก

² Thailand National Committee for World Heritage, *Monuments, Sites and Cultural Landscape of Chiang Mai, Capital of Lanna* [Online], (2015, February 9), Available from: <https://whc.unesco.org/en/tentativelists/6003/>

ทอดในปัจจุบัน นอกจากนี้ผู้แต่งยังมีภูมิหลังสัมพันธ์กับความเป็นชาวล้านนา ซึ่งสามารถถ่ายทอดองค์ความรู้และหลักฐานพื้นถิ่นได้อย่างดี

2) องค์ความรู้พุทธสถาปัตยกรรมล้านนา

รูปแบบองค์ความรู้พุทธศาสนาและสถาปัตยกรรมล้านนาที่ได้รับการบันทึกลงในหนังสือเล่มนี้ มีส่วนอย่างยิ่งในการทำหน้าที่เป็นเอกสารบันทึกความทรงจำแห่งยุคสมัยในช่วงการผลักดันให้เมืองเชียงใหม่เป็นมรดกโลก อีกทั้งยังทำหน้าที่ถ่ายทอดองค์ความรู้เชิงช่างวิหารล้านนาให้สู่สังคม ซึ่งภายในหนังสือได้ประมวลจัดแบ่งการรวบรวมออกเป็นหมวดหมู่ ซึ่งทำให้ผู้อ่านสามารถติดตามและเข้าใจได้ง่าย เนื่องจากมีคำศัพท์เฉพาะในภาษาล้านนาแล้วยังมีชื่อเรียกคำศัพท์ในภาษาไทยภาคกลาง ซึ่งจะเป็นประโยชน์ในฐานะคู่มือสำหรับผู้ที่มีความสนใจเกี่ยวกับวิหารล้านนาจากทั่วประเทศ ผู้เขียนบทความมีทรรศนะว่าหนังสือเล่มนี้รวบรวมและหมวดองค์ความรู้ในการสร้างวิหารที่มีอยู่อย่างมากมาย แล้วสังเขปเนื้อหาสาระให้กระชับและเข้าใจได้ง่ายอย่างยิ่ง นอกจากนี้จะสะท้อนความพยายามและอุตสาหะของผู้แต่ง ยังสะท้อนถึงองค์ความรู้อีกบางส่วนที่ยังไม่ได้รับการสำรวจถ่ายทอดลงไป ดังที่ผู้แต่งได้ชี้ให้เห็นองค์ประกอบของวิหารส่วนต่างๆ ซึ่งมีรายละเอียดจำนวนมากที่หนังสือเล่มนี้สามารถประมวลขึ้นต้นให้เห็นถึงภาพรวมสังเขปเท่านั้น ฉะนั้นจึงเป็นการจุดประกายให้สังคมเกิดความตระหนักรู้คุณค่ามรดกในชุมชนของตน โดยเฉพาะองค์ความรู้พุทธสถาปัตยกรรมล้านนาที่อาศัยภูมิปัญญาเชิงช่างพื้นเมืองในการถ่ายทอด

3) การสืบทอดองค์ความรู้พุทธสถาปัตยกรรมล้านนา และการตระหนักถึงภูมิปัญญาสลาล้านนา

ดังที่ได้กล่าวไปข้างต้นแล้วว่าหนังสือเล่มนี้ถือว่าเป็นการให้ความสนใจและจุดประกายความรู้ของสังคมล้านนาเกี่ยวกับเรื่องวิหาร ผู้แต่งได้บันทึกความรู้ทางสถาปัตยกรรมวิหารได้อย่างเข้าใจและสามารถลำดับเรื่องได้อย่างดี นอกจากนี้ยังมีการรวบรวมสมาชิกนายช่างสลาล้านนาท้องถิ่น นัยยะหนึ่งเพื่อแสดงให้เห็นถึงการอนุรักษ์สืบสานวัฒนธรรมภูมิปัญญาของสลาลูกใหม่ ผู้เขียนบทความจึงเปรียบหนังสือเล่มนี้ว่ามีคุณค่าในฐานะคู่มือสำหรับประชาชนทั่วไปที่สนใจศึกษาวิหารล้านนา ทั้งผู้ที่ไม่เคยมีความรู้มาก่อนหรือผู้ที่สนใจอยู่ก่อนแล้ว ความรู้เกี่ยวกับวิหารล้านนายังคงมีอยู่อย่างอนันต์ ย่อมเป็นธรรมดาของบางองค์ความรู้ที่ต้องปรับเปลี่ยนไปตามความนิยมของสังคม แต่ทว่าหนังสือเล่มนี้พยายามปริทัศน์ให้เห็นถึงภูมิหลัง ความโดดเด่น และลักษณะสำคัญของวิหารล้านนา โดยเปรียบเทียบเป็นพัฒนาการความนิยมของแต่ละช่วงสมัย ผ่านหลักฐานประเภทโบราณคดี ซึ่งการสืบทอดองค์ความรู้เป็นหน้าที่สำหรับทุกคนในสังคมไม่เพียงเฉพาะองค์กร หรือหน่วยงานใด ฉะนั้นจึงก่อเกิดเป็นหนังสือเรื่อง “วิหารล้านนา: มรดกภูมิปัญญา พุทธสถาปัตยกรรม” เพื่อเผยแพร่องค์ความรู้สู่สาธารณชน

ผู้เขียนบทความจึงขอทิ้งท้ายถึงความสำคัญของวิหารในฐานะมรดกทางภูมิปัญญาในสังคมล้านนา ผ่านการตั้งคำถามการเปลี่ยนผ่านแห่งยุคสมัย ซึ่งทั้งวิหารและนายช่างจะต้องปรับเปลี่ยนไปตามวิสัยของสังคมสมัยใหม่ ในประเด็นความท้าทายทางภัยธรรมชาติ เป็นต้นว่าการปรับเปลี่ยนวัสดุในการก่อสร้างวิหารสมัยใหม่ ด้วยปูนซีเมนต์ จะส่งผลต่ออายุการใช้งาน ความยืดหยุ่นทนทานต่อแรงแผ่นดินไหว อีกทั้งภาพจิตรกรรมฝาผนังที่ต้องเผชิญกับความเค็มของผนังซีเมนต์จะมีวิธีการปรับแก้อย่างไร นอกจากนี้ผลกระทบจากสัตว์รบกวน โดยเฉพาะสัตว์เมืองอย่างนกพิราบ ในการอนุรักษ์วิหารดั้งเดิมหรือวิหารที่สร้างใหม่จะมีเทคนิคหรือวิธีการใดบ้างที่ช่วยขจัดผลกระทบเหล่านี้ แม้กระทั่งการสร้างวิหารสมัยใหม่ได้ทำให้เทคนิคหรือภูมิปัญญาบางประการของวิหารไม่เปลี่ยนแปลงไปอย่างไร ฯลฯ เหล่านี้ล้วนเป็นสิ่งที่จะต้องนำไปศึกษาและพิจารณาต่อไปในอนาคต

เอกสารอ้างอิง

ภาษาไทย

นิพนธ์ กลางวิชัย. (2555). การศึกษาการกัลปนาคนจากจารึกล้านนา: กรณีศึกษาความสืบเนื่องและการเปลี่ยนแปลงแนวคิดของคนในชุมชนล้านนาต่อการกัลปนาคน. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยศิลปากร, นครปฐม.

พันธ์ศักดิ์ ภัคดี. (2555). การวิเคราะห์สัดส่วนวิหารล้านนาในจังหวัดเชียงใหม่โดยวิธีการทำภาพเชิงซ้อน. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ), มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, เชียงใหม่.

ไพลิน ทองธรรมชาติ. (2564). วิหารล้านนา: มรดกภูมิปัญญา พุทธสถาปัตยกรรม. เชียงใหม่: เจริญวัฒนาการพิมพ์.

ภาษาอังกฤษ

Among the Shans. (1884, 19 January). [Online]. **Straits Times Weekly Issue**, 11. Retrieved from: <https://eresources.nlb.gov.sg/newspapers/Digitised/Article/stweekly18840119-1.2.9.24?ST=1&AT=search&k=Among%20the%20Shans&SortBy=Oldest&filterS=0&Display=0&QT=among,the,shans&oref=article>

Colquhoun, A. R. (2885). **Amongst the Shans**. New York: Scribner & Welford.

Thailand National Committee for World Heritage. **Monuments, Sites and Cultural Landscape of Chiang Mai, Capital of Lanna**. [Online]. (2015, February 9). Retrieved from: <https://whc.unesco.org/en/tentativelists/6003/>